

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 355.1-057.36:364-787.24

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

Катерина АКСЬОНОВА

практичний психолог, аспірант кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, пр. Академіка Глушкова, 2-А, м. Київ, Україна, 02000
ORCID: 0009-0009-3845-3009

Бібліографічний опис статті: Аксьонова, К. (2025). Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

ВИКЛИКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Мета роботи: виявлення викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців в умовах повномасштабної війни в Україні. Особлива увага приділяється аспектам, які впливають на стабільність сімейних стосунків, зокрема психологічному стресу, економічним труднощам, проблемам адаптації після повернення військовослужбовців додому та соціальній підтримці.

Методологія. Дані проаналізовано з використанням кількісних (авторська анкета-опитувальник) та якісних методів (бесіда, спостереження), що дозволило виявити основні виклики і тенденції досліджуваної проблеми та запропонувати подальші шляхи її розв'язання. Для збору даних було розроблено авторську анкету-опитувальник яка включає питання щодо соціально-психологічного стану, фінансових труднощів, проблем адаптації та рівня соціальної підтримки. Вибірка складала 22 сімей військовослужбовців з Вінницької та Київської області, з них 13 сімей (подружжя, де чоловік діючий військовослужбовець) та 9 нуклеарних сімей (батьки військовослужбовця/виці).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що виявлені виклики сімей військовослужбовців показують потребу в розробці спеціалізованих соціальних програм орієнтованих на локальні умови.

Висновки дослідження показали, що сім'ї військовослужбовців стикаються з високим рівнем стресу через тривалу розлуку, невизначеність щодо безпеки та економічні труднощі. Значна частина респондентів повідомила про проблеми з адаптацією військовослужбовців після повернення додому, що включає емоційну відчуженість і конфлікти в сім'ях. Більшість респондентів висловили потребу в покращенні психологічної та соціально-психологічної підтримки. Окреслено важливість розробки і впровадження соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей військовослужбовців. Актуалізовано необхідність розширення доступу до соціально-психологічної допомоги, поліпшення фінансової підтримки та подальший розвиток соціальних програм для полегшення адаптації військовослужбовців після повернення додому. Результати дослідження можуть слугувати основою для розробки соціальних програм, які сприятимуть підвищенню стабільності і благополуччя сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій.

Ключові слова: адаптація, посттравматичний стресовий розлад, реадaptaція, реінтеграція, сім'ї військовослужбовців, соціально-психологічна підтримка, соціальна реабілітація.

Kateryna AKSONOVA

Practical Psychologist, PhD Student at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2-A Akademika Hlushkova ave, Kyiv, Ukraine, 02000
ORCID: 0009-0009-3845-3009

To cite this article: Aksonova, K. (2025). Vykylyky simey viiskovosluzhbovtiv v umovakh suchasnykh realii [Challenges Faced by Military Families in Contemporary Realities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 3–10. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

CHALLENGES OF MILITARY FAMILIES IN MODERN REALITIES

Objective. The study aims to identify the challenges faced by military families during the full-scale war in Ukraine. Special attention is given to aspects affecting the stability of family relationships, including psychological stress, economic difficulties, problems of adaptation after the return of military personnel home, and social support.

Methodology. The data were analyzed using both quantitative (author's questionnaire survey) and qualitative methods (interviews, observation), allowing for the identification of key challenges and trends related to the research problem and the proposal of further solutions. A specially designed author's questionnaire included questions about the socio-psychological state, financial difficulties, adaptation problems, and levels of social support. The study sample consisted of 22 military families from Vinnytsia and Kyiv regions, including 13 couples (where the husband is an active serviceman) and 9 nuclear families (parents of military personnel).

Scientific novelty. The study reveals that military families face a range of challenges, highlighting the need for specialized social programs tailored to local conditions.

Findings. The study results show that military families experience high levels of stress due to prolonged separation, uncertainty about safety, and economic hardships. A significant proportion of respondents reported difficulties in the adaptation of returning military personnel, including emotional detachment and family conflicts. The majority of respondents expressed the need for enhanced psychological and socio-psychological support. The importance of developing and implementing social programs aimed at supporting military families is emphasized. The study underscores the necessity of expanding access to social and psychological assistance, improving financial support, and further developing social programs to facilitate the adaptation of returning military personnel. The research findings can serve as a foundation for the development of social programs that contribute to the stability and well-being of military families in the current realities.

Key words: adaptation, families of servicemen, post-traumatic stress disorder, readjustment, reintegration, social rehabilitation, socio-psychological support.

Актуальність проблеми. Сучасні реалії в Україні призвели до значних змін у всіх сферах життя українців. Суспільство перебуває в стані кризи, що ускладнює соціальне функціонування як окремих індивідів, так і соціальних груп та інститутів. В центрі особливої уваги наразі знаходиться сім'я, як соціальний інститут, що є основою для побудови стресостійкої нації, благополуччя людей, успішного розвитку державотворення. Незаперечним є те, що підтримка сім'ї військовослужбовців має надходити не тільки від органів державної влади, соціального захисту, а і цілого ряду соціальних інституцій, дотичних до функціонування сім'ї. Питання функціонування сім'ї в умовах війни має стати предметом наукових досліджень у різних галузях науки, зокрема в соціальній реабілітації, соціальній роботі та соціальній педагогіці.

Варто зазначити, перебування військовослужбовців у зоні бойових дій суттєво впливає не лише на самих військовослужбовців, але й на їх сім'ї. Психологічний вплив на подружжя та дітей військовослужбовців може бути значним і змінюватися залежно від фази перебування військовослужбовців: перед відправленням, під час виконання бойових завдань, підготовки до повернення та після повернення. Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій можуть включати емоційні, психологічні та соціальні впливи.

В контексті дослідження та аналізу заявленої у статті проблеми нами використано відкриті статистичні дані (Opendatabot, 2024), які свідчать про те, що після зниження у перший рік повномасштабного вторгнення, протягом наступних років спостерігається стабільне зростання кількості розлучень. Кількість розлучень у першій половині 2024 року зросла на 53% порівняно з аналогічним періодом 2023 року, і на 18% більше з першою половиною 2021 року, тоді як відсоток укладання шлюбів знизився. Наведені дані вказують на критичний стан сім'ї як соціального інституту. Відтак, виникає нагальна потреба постійно досліджувати та аналізувати виявлені виклики, які негативно впливають на сім'ю військовослужбовців в умовах сучасних реалій, а також у визначенні найбільш вразливих аспектів впливу на сім'ї військовослужбовців. Необхідним та вкрай затребуваним є дослідження механізмів забезпечення виконання сім'єю військовослужбовців її соціальних функцій і соціальної підтримки.

Як свідчать теоретичні дослідження (Дідик, 2018; Клименко, 2023; Кривогуз, 2024), сім'ї військовослужбовців в умовах повномасштабної війни стикаються з викликами, які значно ускладнюють життя. Тривала розлука, стрес від невизначеності щодо безпеки близьких, економічні труднощі і проблеми з адаптацією після

повернення військовослужбовців додому впливають на стабільність і благополуччя сімей військовослужбовців. В Україні, де війна триває з 2014 року, зазначені проблеми стали особливо актуальними, що підвищує ризик розлучень і погіршує загальний стан сімейного життя. Розуміння викликів є важливим для розробки ефективних соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження показують, що вплив війни на сім'ї військовослужбовців продовжує залишатися актуальною проблемою. Зокрема, дослідження «Війна, якої ми не бачимо» підкреслює важливість розуміння прихованих психологічних наслідків: «...пошкодження емоційної та когнітивної функції не завжди видно відразу, особливо серед тих, хто зазнав військових атак...» (CEPIN GAZA, 2023). Це означає, що багато військовослужбовців та членів їхніх сімей можуть переживати серйозні внутрішні проблеми, які не завжди помітні на перший погляд. Ранні втручання та діагностика стають критично важливими для запобігання погіршенню стану та забезпечення належної підтримки.

Огляд книги «Signature Wounds: The Untold Story of the Military's Mental Health Crisis» додає важливий контекст до обговорення цієї теми: «...наслідки впливу воєн на психічне здоров'я нації, значною мірою були неправильно зрозумілими, що призвело до недостатньої підтримки військових сімей» (Kieran, 2019, с. 49). Ця цитата ілюструє, що багато аспектів психічного здоров'я військовослужбовців та їхніх сімей залишаються недооціненими або неправильно зрозумілими. Недостатня підтримка має певні наслідки для шлюбів та сімейних відносин, що підкреслює важливість допомоги та реабілітації для військових та їхніх родин. Наразі існує нагальна потреба в розробці соціальних програм підтримки для сімей військовослужбовців. Ці програми повинні включати як психологічну допомогу, так і соціальну та економічну підтримку, щоб мінімізувати негативні наслідки військової служби на сім'ї.

Згідно з дослідженнями (Chandra et al., 2011; Trautmann et al., 2015; Thandi et al., 2017; Alfano et al., 2016) служба військовослужбовців призводить до значного емоційного навантаження на членів сім'ї. Діти та подружжя часто стикаються з підвищеним рівнем тривожності та

депресії через тривалу відсутність військовослужбовця, що може негативно вплинути на загальне емоційне благополуччя сім'ї.

Варто взяти до уваги, що військова служба завжди була і є наразі складною та ризикованою професією, що вимагає значних жертв не лише від самих військовослужбовців, але й від їхніх сімей. Сім'ї військовослужбовців стикаються з багатьма викликами, включаючи часті розлуки, непередбачувані зміни у способі життя, а також емоційні і психологічні навантаження, що можуть мати тривалий вплив на дітей і партнерів військових. Психологічна підтримка є критично важливою для сімей військовослужбовців як під час служби, так і після її завершення.

Попри виклики, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців, багато з них демонструють значну стійкість і здатність до адаптації. Дослідження показують, що міцні сімейні зв'язки та соціальна підтримка, яка включає як офіційні програми допомоги, так і неформальні соціальні мережі, що забезпечують емоційну підтримку та практичну допомогу є важливими факторами, які допомагають сім'ям військовослужбовців долати труднощі, пов'язані з військовою службою (Riggs & Riggs, 2011, p. 684).

Здійснюючи теоретичний аналіз означеної у статті наукової і практичної проблеми, в контексті викликів сімей військовослужбовців, наразі є розлучення серед військовослужбовців, які мають тенденцію до збільшення, особливо в умовах воєнних конфліктів, адже психологічний стан військовослужбовців, які повертаються з бойових дій, часто зазнає суттєвих змін, що може впливати на сімейні відносини. Дослідження показують, що розлучення серед військовослужбовців України є частим явищем, що зумовлене психологічними та соціальними факторами, пов'язаними з бойовим досвідом та його наслідками. Маркова М.В. та Росінський Г.С. (2018), акцентують увагу на психопатологічні, психологічні, психосоціальні та сімейні аспекти здоров'я демобілізованих військовослужбовців, які брали участь в АТО, вказують на значну частку розлучень серед цієї категорії населення. Дослідження підкреслює важливість розробки спеціалізованих програм психологічної підтримки для ветеранів та їхніх родин, щоб зменшити негативний вплив бойових дій на сімейне життя (Маркова М.В., Росінський Г.С., 2018, с. 23).

Шинкарьова Л.В. (2023) також досліджує вплив психологічних травм на родини військовослужбовців і відзначає, що психоедукація може значно знизити рівень розлучень. Психоедукаційні програми допомагають родинам зрозуміти і правильно реагувати на труднощі, що виникають після бойових дій (Шинкарьова, 2023, с. 129). Дідик Н.Ф. (2018) аналізує роль сім'ї у підтримці психологічного стану військовослужбовців і стверджує, що розлучення часто є результатом тривалої відсутності військовослужбовців вдома. Підтримка сім'ї є важливим фактором для збереження психологічного здоров'я військовослужбовців і запобігання розлученням (Дідик, 2018, с. 49). Поліщук, В. Т., Заворотний, В. І., Соколова, І. М. (2015) підкреслюють, що психологічні наслідки бойового стресу, такі як депресія та посттравматичний стресовий розлад, мають значний вплив на сімейні стосунки та підвищують ризик розлучень (Поліщук, В. Т., Заворотний, В. І., Соколова, І. М., 2015, с. 110). Клименко Л.В. (2023) зазначає, що війна суттєво впливає на соціальну та психологічну стабільність родин, що виявляється в зростанні кількості розлучень серед військових (Клименко, 2023, с. 43). Кривогуз К.В. (2024) у своєму дослідженні також стверджує, що психологічні труднощі, які переживають військовослужбовці, мають значний вплив на стабільність сімейних відносин та підвищують ризик розлучень (Кривогуз, 2024, с. 9). Буряк О.О. та Гіневський М.І. (2015) наголошують на важливості систематичних заходів на державному рівні для зменшення негативного впливу на військовослужбовців та їхні родини, включаючи психологічну підтримку (Буряк О.О., Гіневський М.І., 2015, с. 11). О कोरोков Р.С. (2021) у своєму дослідженні акцентує увагу на необхідності впровадження програм соціально-психологічної підтримки для попередження суїцидальних настроїв і дезадаптації серед військовослужбовців (О कोरोков Р.С., 2021, с. 66).

На підставі аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників можна зробити висновок, що виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій, зокрема, розлучення, підвищення рівня тривожності серед дітей, депресивні стани членів родин є серйозною проблемою, обумовленою як психологічними, так і соціальними чинниками. Необхідно посилювати соціально-психологічну підтримку

військовослужбовців та їхніх сімей для запобігання розлученням та підтримки стабільності в родинях.

Мета дослідження передбачає теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій щодо означеної у статті проблеми та виявлення викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців в умовах сучасних реалій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реалізація мети здійснювалась за допомогою наступних методів: теоретичного аналізу літератури, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація. Для визначення викликів використано якісні методи (бесіда та спостереження) та кількісні (авторський опитувальник, який містив 4 блоки запитань, спрямованих на вивчення та оцінку психологічного стресу, його впливу на сімейні стосунки; аналіз економічних труднощів та їх наслідків; дослідження проблем адаптації після повернення військових додому; оцінку рівня соціальної підтримки і її ефективності; визначення потреб у додаткових ресурсах).

Для досягнення мети статті та виконання визначених завдань у період з травня по серпень 2024 року організовано та здійснено дослідження викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій. Вибірку дослідження становили 44 респондента віком від 28 років до 65 років. У дослідженні взяли участь сім'ї військовослужбовців Київської і Вінницької області, з них 58% жіночої та 42% чоловічої статті. Частину вибірки склали подружжя військовослужбовців (43%), батьки (опікуни) військовослужбовців (39%). У результаті проведеного дослідження виявлено виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій (рис. 1).

Вважаємо за доцільне деталізувати змістову сутність виявлених у ході анкетного опитування викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій:

– *Відчуття стресу, який призводить до сімейних конфліктів (75%).* Аналіз даних показав, що більшість членів сімей військовослужбовців відчувають високий рівень психологічного стресу.

– *Погіршення фінансового стану через службу військовослужбовців (46%).* Результати проведеного анкетування свідчать про те, що майже у половині сімей військовослужбовців наявним є погіршення фінансового стану.

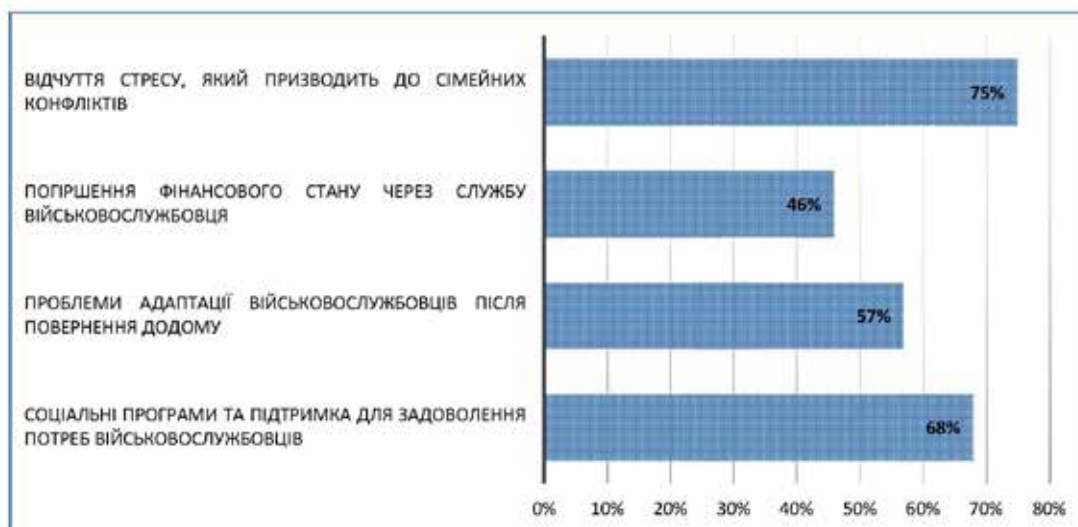

Рис. 1. Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій

– *Проблеми адаптації військовослужбовців після повернення додому (57%)*. Як бачимо із результатів проведеного анкетування, більше половини військовослужбовців мають проблеми з адаптацією до соціального простору після повернення до дому.

– *Недостатні соціальні програми та підтримка для задоволення потреб військовослужбовців (68%)*. Проведене дослідження актуалізує проблему оптимізації наразі існуючих соціальних програм та підтримки для задоволення потреб військовослужбовців.

Додатково за результатами проведеного анкетування було отримано наступні результати (рис. 2):

– *Тривала розлука з військовослужбовцем*. Більшість респондентів (79%) відзначили, що тривала відсутність близького створює емоційний тиск і відчуття нестабільності.

– *Невизначеність щодо безпеки*. Постійні тривоги про безпеку військовослужбовця негативно впливають на психічний стан сімей (81%).

– *Державна підтримка*. 54% родин отримують достатню фінансову допомогу від держави, що часто не покриває всіх потреб.

– *Звернення сімей військовослужбовців за психологічною підтримкою (23%)*. Незначна кількість сімей військовослужбовців вчасно звертаються за психологічною підтримкою до відповідних центрів, служб, організацій тощо.

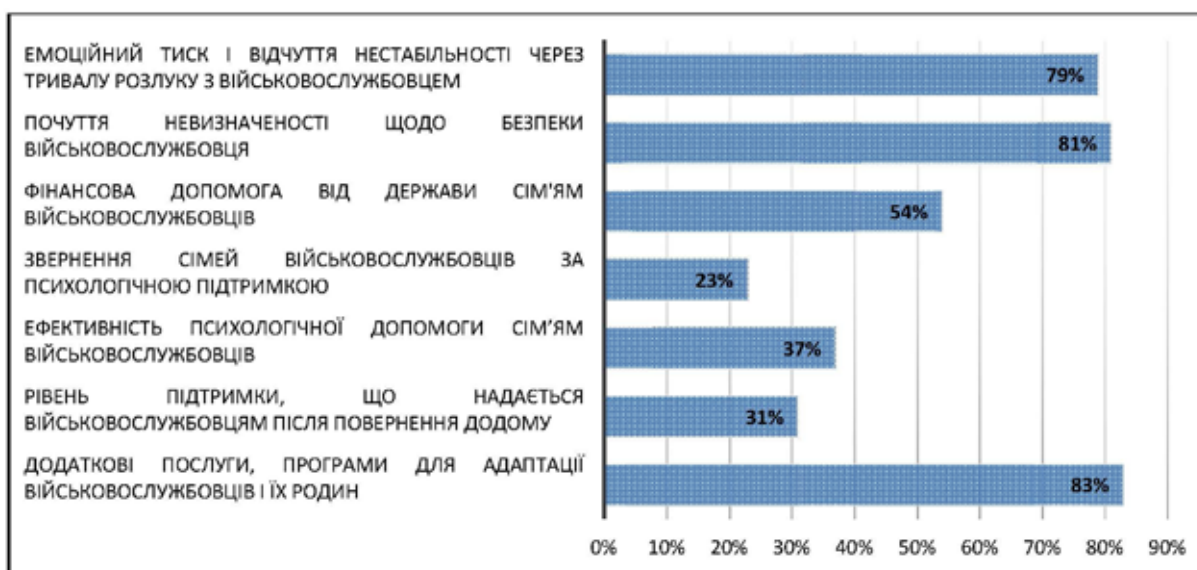

Рис. 2. Додаткові результати проведеного анкетування сімей військовослужбовців

– *Ефективність психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців (37%).* Незначна кількість сімей військовослужбовців оцінюють психологічну допомогу як ефективну.

– *Рівень підтримки, що надається військовослужбовцям після повернення додому (31%).* Рівень підтримки сім'ям військовослужбовців за результатами анкетування є низьким.

– *Додаткові послуги, програми для адаптації військовослужбовців і їх родин (83%).* Як свідчать результати проведеного анкетування, значна більшість сімей військовослужбовців відмічають необхідність запровадження додаткових послуг, соціальних програм, орієнтованих на успішну та результативну адаптацію військовослужбовців і їх родин.

Аналіз особливостей ситуації у Вінницькій та Київській областях дозволив ідентифікувати виклики, з якими стикаються родини військовослужбовців, та обґрунтувати доцільність диференційованого підходу до розробки програм психосоціальної підтримки. Врахування локальних умов у цих регіонах є важливим для підвищення ефективності психологічної допомоги та зміцнення емоційної стійкості сімей військовослужбовців. За допомогою анкетування та спостереження, у Вінницькій області, що знаходиться у відносно безпечній зоні, основні виклики мають емоційний характер та зосереджені навколо збереження сімейного зв'язку, попередження тривожності та стресу через віддаленість військовослужбовців. А от Київщина, яка зазнала руйнувань та окупації, стикається з викликами, пов'язаними із пост-травматичним стресом, травматизацією родин та необхідністю відновлення психологічного стану після травмуючих подій.

Відтак, проведене анкетування сімей військовослужбовців в Вінницькій та Київській областях уможливило визначення викликів в умовах сучасних реалій, посилює значущість існуючих проблем в адаптації сімей військовослужбовців та запровадженні у практику соціальної роботи додаткових послуг, соціальних програм, які покликані вплинути на рівень адаптації військовослужбовців і їх родин до соціального середовища в складних та непередбачуваних умовах воєнного стану.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Військова служба має значний вплив на родини військовослужбовців, створюючи

виклики, які впливають на емоційне та психологічне благополуччя як дорослих, так і дітей. Завдяки міцним сімейним зв'язкам, соціальній підтримці та цілеспрямованим соціальним програмам допомоги, багато військових родин демонструють високу стійкість. Підвищення обізнаності про психічне здоров'я та доступ до відповідних послуг є важливими для підтримки родин військовослужбовців у подоланні викликів, з якими вони стикаються.

Результати дослідження уможливили виявлення основних викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій та підтвердили те, що сім'ї військовослужбовців в Україні наразі стикаються з численними викликами в умовах війни, які мають складний і багатогранний характер. Психологічний стрес, економічні труднощі, проблеми адаптації після повернення військових та недостатність соціальної підтримки є основними аспектами, що потребують уваги. Варто зазначити, психологічний стрес є одним з ключових факторів, що впливає на стабільність сімейних відносин. Тривале розлучення та невизначеність щодо безпеки близьких створюють значне навантаження на психічний стан членів родини, що призводить до конфліктів і емоційної відчуженості. Це підкреслює важливість забезпечення доступу до якісної соціально-психологічної підтримки для військовослужбовців і їх родин. Економічні труднощі також суттєво впливають на сімейний добробут. Незважаючи на те, що державна фінансова підтримка є важливою, вона часто не покриває всіх потреб родин. Це свідчить про необхідність розширення фінансової допомоги та забезпечення більшої стабільності доходів.

Проблеми адаптації військових після повернення додому створюють додатковий стрес для родин. Емоційна відчуженість і труднощі з інтеграцією в цивільне життя впливають на відносини в родині та загальний рівень стосунків. Результати показують потребу в розробці спеціалізованих соціальних програм орієнтованих на локальні умови, щоб дозволило: врахувати географічні особливості та рівень безпеки у регіонах, адаптувати методи підтримки до емоційних потреб родин залежно від досвіду війни (тривала розлука, травматизація, реабілітація), розвивати соціально-психологічні програми для різних категорій членів сімей (подружжя, дітей, батьків). Даний підхід ство-

рює основу для ефективнішої психологічної допомоги, яка відповідає конкретним викликам регіону, та сприяє стабілізації емоційного стану і якості життя родин військовослужбовців.

Недостатність соціально-психологічної підтримки є ще однією значущою проблемою. Сім'ї військовослужбовців відзначають недостатню ефективність існуючих соціальних програм, що свідчить про необхідність їх перегляду та вдосконалення.

Виклики та наслідки війни для військовослужбовців та сімей залишаються важливою темою для досліджень в умовах сучасних реалій. Вивчення історичного контексту війн та воєнних конфліктів допомагає краще зрозуміти сучасні проблеми та потреби, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців. Успішна адаптація, соціальна реабілітація та інтеграція військовослужбовців у цивільне життя потребують комплексного підходу, який враховує як історичний досвід, так і сучасні реалії.

Загалом, дослідження показують, що військові дії створюють значні психологічні та емоційні виклики для сімей військовослуж-

бовців. Важливо надавати цілеспрямовану соціально-психологічну підтримку сім'ям військовослужбовців, включаючи психологічне консультування, групи соціальної підтримки, освітні та соціальні програми, які допоможуть їм адаптуватися до змін, пов'язаних з службою військовослужбовців. Подальші дослідження та інтервенції повинні бути спрямовані на забезпечення ефективної соціально-психологічної підтримки для всіх членів сімей військовослужбовців, щоб допомогти їм впоратися з викликами, які виникають під час і після служби.

Результати даного дослідження підкреслюють необхідність подальшого вивчення проблем сімей військовослужбовців в Україні та розробки стратегій для збереження їх цілісності в умовах війни.

Перспективи подальшого дослідження полягають у проведенні моніторингу діючих соціальних програм підтримки сімей військовослужбовців в сучасних реаліях та подальшій розробці механізмів і технологій соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців в умовах воєнного часу та повоєнної доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буряк О. О., Гіневський М. І. Військовий синдром АТО: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. *Збірник наукових праць*. 2015. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
2. Дідик Н. Ф. Роль сім'ї у підтримці психологічного стану військовослужбовця на різних етапах виконання службово-бойового завдання. *Робота з травмами війни. Український досвід*. 2018. С. 48–51. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162001472.pdf#page=48>
3. Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства. *Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення»*. Ніжин, 2023. С. 42–43. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Збірник%20матеріалів%20конференції_2023.pdf
4. Кривогуз К. В. Вплив психологічних наслідків участі у бойових діях на побудову військовослужбовцями взаємовідносин у сім'ї. 2024. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5937/1/Кривогуз_Кваліфікаційна%20робота.pdf
5. Маркова М. В., Росінський Г. С. Порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців – учасників АТО: психопатологічний, психологічний, психосоціальний і сімейний виміри. *Український вісник психоневрології*. 2018 Т. 26, № 1. С. 18–25. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
6. Огороков Р. С. Соціально-психологічна дезадаптація та передумови суїцидальної поведінки військовослужбовців Збройних сил України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. Т. 32, № 71 С. 64–68. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2021/13.pdf
7. Opendatabot. Статистика шлюбів та розлучень в Україні за 2024 рік. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6>
8. Поліщук В. Т., Заворотний В. І., Соколова І. М. Проблема психологічних та психопатологічних наслідків бойового стресу в сучасних умовах. *Український вісник психоневрології*. 2015. Т. 23, № 3 С. 106–112. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
9. Шинкарьова Л. В. Роль психоедукації у роботі з дружинами учасників бойових дій. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості*. 2023. С. 128–130. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykholohii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=128>
10. Alfano C. A., Lau S., Balderas J., Bunnell B. E. The impact of military deployment on children: Placing developmental risk in context. *Clinical Psychology Review*. 2016 Vol. 46. P. 32–45. DOI: 10.1016/j.cpr.2016.04.009
11. CEPIN GAZA. The war we do not see. News and practical infos to bring help. 2023. URL: <https://we4gaza.org/2023/12/21/the-war-we-do-not-see/>

12. Chandra A., Lara-Cinisomo S., Jaycox L. H. Views from the homefront: The experiences of youth and spouses from military families. *Rand Health*. 2011. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4945219/>
13. Kieran D. Signature wounds: The untold story of the military's mental health crisis. New York: New York University Press, 2019.
14. Riggs S. A., Riggs D. S. Risk and resilience in military families experiencing deployment: The role of the family attachment network. *Journal of Family Psychology*. 2011. Vol. 25, № 5. P. 675–687. URL: <https://psycnet.apa.org/>
15. Thandi G., Greenberg N., Fear N. T. Perceived effect of deployment on families of UK military personnel. *Occupational Medicine*. 2017. Vol. 67, № 7. P. 562–568. DOI: 10.1093/occmed/kqx132
16. Trautmann J., Alhusen J., Gross D. Impact of deployment on military families with young children: A systematic review. *Nursing Outlook*. 2015. Vol. 63, № 6. P. 656–664. DOI: 10.1016/j.outlook.2015.05.009

REFERENCES:

1. Buriak, O. O., & Hinevskiy, M. I. (2015). Viiskovy syndrom ATO: Aktualnist ta shliakhy vyrishennia na derzhavnomu rivni [Military syndrome of the ATO: Relevance and solutions at the state level]. *Zbirnyk naukovykh prats*. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Didyk, N. F. (2018). Rol simyi u pidtrymtsi psykholohichnoho stanu viiskovosluzhbovtstva na riznykh etapakh vykonannya sluzhbovo-boiovoho zavdannia [The role of the family in supporting the psychological state of a serviceman at different stages of a combat mission]. *Robota z travmamy viiny. Ukrainskyi dosvid*, 48–51. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/162001472.pdf#page=48> [in Ukrainian].
3. Klymenko, L. V. (2023). Doslidzhennia vplyvu viiny v Ukraini na rodynni tsinnosti suchasnoho studentstva [Study of the impact of the war in Ukraine on family values of modern students]. *Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference*, Nizhyn, 42–43. Retrieved from: http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Збірник%20матеріалів%20конференції_2023.pdf [in Ukrainian].
4. Kryvohuz, K. V. (2024). Vplyv psykholohichnykh naslidkiv uchasti u boiovykh diiakh na pobudovu viiskovosluzhbovtstva i vzaimovidnosyn u sim'i [The impact of psychological consequences of combat participation on military personnel's family relationships]. Retrieved from: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5937/1/Кривовуз_Кваліфікаційна%20робота.pdf [in Ukrainian].
5. Markova, M. V., & Rosynskiy, H. S. (2018). Porushennia zdorovia sim'yi demobilizovanykh viiskovosluzhbovtstv – uchasnykiv ATO: Psykhopatolohichni, psykholohichni, psykhosotsialnyi i simeinyi vymiry [Health disorders of families of demobilized servicemen – participants of the ATO: Psychopathological, psychological, psychosocial, and family dimensions]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrologii*, 26(1), 18–25. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Okorokov, R. S. (2021). Sotsialno-psykholohichna dezadaptatsiia ta peredumovy sutsydialnoi povedinky viiskovosluzhbovtstv Zbroinykh Syl Ukrainy [Social-psychological maladaptation and prerequisites for suicidal behavior of the Armed Forces of Ukraine military personnel]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, 32(71), 64–68. Retrieved from: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2021/13.pdf [in Ukrainian].
7. Opendatabot. (2024). Statystyka shliubiv ta rozluchen v Ukraini za 2024 rik [Marriage and divorce statistics in Ukraine for 2024]. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6> [in Ukrainian].
8. Polischuk, V. T., Zavorotnyi, V. I., & Sokolova, I. M. (2015). Problema psykholohichnykh ta psykhopatolohichnykh naslidkiv boiovoho stresu v suchasnykh umovakh [The problem of psychological and psychopathological consequences of combat stress in modern conditions]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrologii*, 23(3), 106–112. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Shynkarova, L. V. (2023). Rol psykhoedukatsii u roboti z druzhynamy uchasnykiv boiovykh dii [The role of psychoeducation in working with the wives of combatants]. In *Aktualni problemy psykholohii rozvytku osobystosti* (pp. 128–130). Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykholohii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=128> [in Ukrainian].
10. Alfano, C. A., Lau, S., Balderas, J., & Bunnell, B. E. (2016). The impact of military deployment on children: Placing developmental risk in context. *Clinical Psychology Review*, 46, 32–45. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.04.009>
11. CEPIN GAZA. (2023). The war we do not see. Retrieved from: <https://we4gaza.org/2023/12/21/the-war-we-do-not-see/>
12. Chandra, A., Lara-Cinisomo, S., & Jaycox, L. H. (2011). Views from the homefront: The experiences of youth and spouses from military families. *Rand Health*. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4945219/>
13. Kieran, D. (2019). Signature wounds: The untold story of the military's mental health crisis. New York University Press.
14. Riggs, S. A., & Riggs, D. S. (2011). Risk and resilience in military families experiencing deployment: The role of the family attachment network. *Journal of Family Psychology*, 25(5), 675–687.
15. Thandi, G., Greenberg, N., & Fear, N. T. (2017). Perceived effect of deployment on families of UK military personnel. *Occupational Medicine*, 67(7), 562–568.
16. Trautmann, J., Alhusen, J., & Gross, D. (2015). Impact of deployment on military families with young children: A systematic review. *Nursing Outlook*, 63(6), 656–664.